

ББК 65.9 (4 Укр) 290

Кравець О.Ю.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту виробничої сфери
Національного гірничого університету

АНАЛІЗ УМОВ ВИХОДУ ВУГІЛЬНИХ ШАХТ НА КОНТРОЛЬОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ ДОНБАСУ НА БЕЗЗБИТКОВИЙ РЕЖИМ РОБОТИ

У статті запропоновано методичні підходи до оцінки можливості додаткового інвестування збиткових шахт на контрольованих територіях Донбасу та диверсифікації виробництва з метою підвищення економічного потенціалу конкретного вуглепромислового регіону.

Ключові слова: вугільна галузь, розширене відтворення потужності, потенціал, диверсифікація, дотації.

Кравець О.Ю. АНАЛИЗ УСЛОВИЙ ВЫХОДА УГОЛЬНЫХ ШАХТ НА КОНТРОЛИРУЕМЫХ ТЕРРИТОРИЯХ ДОНБАССА НА БЕЗУБЫТОЧНЫЙ РЕЖИМ РАБОТЫ

В статье предложены методические подходы к оценке возможности дополнительного инвестирования убыточных шахт на контролируемых территориях Донбасса и диверсификации производства с целью повышения экономического потенциала конкретного углепромышленного региона.

Ключевые слова: угольная отрасль, расширенное воспроизводство мощности, потенциал, диверсификация, дотации.

Kravets O.Yu. ANALYSIS OF CONDITIONS REQUIRED FOR COAL MINES IN STATE-CONTROLLED TERRITORIES OF DONBAS REGION TO ACHIEVE A BREAK-EVEN OPERATION LEVEL

The article suggests methodological approaches to evaluation of the possibility for additional investments into loss-making mines in the state-controlled territories of Donbas Region and production diversification for the purposes of increasing economic potential of a particular coal-producing region.

Keywords: coal industry, expanded reproduction of power capacity, diversification, subsidies.

Постановка проблеми. Незважаючи на антикризові заходи протягом багатьох років і значну підтримку галузі з боку держави, динаміка основних показників стану державного сектора вугільної промисловості продовжує погіршуватися. Повна відсутність робіт з реконструкції та модернізації державних шахт призвела до незадовільної структури шахтного фонду, коли в експлуатації знаходиться значна кількість дрібних та середніх збиткових неперспективних шахт. Дві третини одиниць основного стаціонарного устаткування цілком відпрацювали свій нормативний термін експлуатації і потребують негайної заміни.

Особливо загрозлива ситуація склалася в галузі після початку військових дій на сході держави, внаслідок чого було порушене залізничне сполучення, поставка матеріалів і обладнання на шахти, значно погіршилися розрахунки за спожиту електроенергію і відвантажену вугільну продукцію. У результаті на підприємствах галузі, які знаходяться на повністю контрольованій території, за останній рік значно зменшилися обсяги видобутку вугілля і проведення гірничих виробок. Відсутність державної підтримки на часткове покриття витрат із собівартості вугільної продукції сприяла збільшенню соціальної напруги в шахтарських регіонах.

Враховуючи складну ситуацію в економіці України, держава не має можливості підтримувати збиткові підприємства вугільної промисловості. Тому забезпечення формування якісно нової державної політики у вугільній галузі є важливим фактором відновлення її стратегічної ролі у забезпеченні енергетичної безпеки країни, стимулюванні економічного зростання та підвищенні конкурентоспроможності економіки України. При цьому основним завданням є переведення вугільної галузі на бездотаційний і самоокупний режим діяльності.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Не підлягає сумніву, що ситуація в Донбасі за деякий час увійде в нор-

мальне русло, але на найближчу перспективу (не менше 20 років) вугільна промисловість України, на жаль, буде мати своєю матеріальною базою чинний шахтний фонд, оскільки за цей час не може бути інвестований досить великий обсяг капіталу для істотного збільшення потужності шахт [1]. Є достатньо досліджень із важливих на сучасному етапі проблем трансформації структурного фонду галузі задля підвищення ролі вугілля в підтримці енергетичної безпеки держави, забезпечення певного маневру в постачанні енергоресурсів до України у разі інтеграції до ЄС [2; 3]. Підкреслено, що більшість державних шахт збиткові, доходи від реалізації не покривають витрати на видобуток, тому державна підтримка збиткових шахт відноситься до головних зовнішніх факторів впливу на підприємство [4; 5]. У той же час у кожному дослідженні підкреслюються особливості та складності щодо простого відтворення шахтного фонду галузі з причин вичерпання якісних запасів і високої інерційності основних фондів шахт. Остання призводить до зростання капіталомісткості саме простого відтворення і обумовлює необхідність припинення експлуатації такої шахти. На жаль, дотепер практично відсутні дослідження з планування розвитку вугільної галузі у напрямі бездотаційної роботи без бюджетної підтримки з боку держави.

Цілі статті. Ціллю статті є розробка концептуальних положень щодо системного планування розвитку збиткових державних шахт, які видобувають енергетичне вугілля в умовах простої підтримки потужності шахти без бюджетних субсидій. Для реалізації поставленої мети необхідно розробити основні концепції ризиків в політиці збереження старих неефективних шахт на основі управління їх матеріальним та природним ресурсним потенціалом.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Як наголошується нинішньою політикою побудови паливно-енергетичного балансу держави, передбачається видобування понад 50 млн т вугілля щорічно.

При цьому до складу шахтного фонду галузі увійдуть 24 перспективних з точки зору уряду шахти, які мають понад 1,0 млрд тонн промислових запасів вугілля і можливість виходу на беззбиткову роботу в найкоротші терміни. Ці шахти увійдуть до складу Державної вугільної компанії (ДВК). Більша частина вугілля буде постачатись шахтами, що належать системі ДПЕК. Схема функціонування вугільної галузі в залежності від форм власності достатньо типова (рис. 1). Видно, що державні вугільні шахти практично завжди залишалися у зоні збитків. Нинішня концепція передбачає у точці 0 досягти рівня беззбитковості. Такі прагнення виглядають дуже привабливо, але для цього повинні бути серйозні важелі та передумови.

Якщо ці концепції виявляться помилковими, то стане питання чергової ліквідації збиткових шахт. Як відомо [4; 5], закриття шахти (повне припинення видобутку вугілля) може бути викликано вичерпанням ефективних запасів і економічною недоцільністю подальшої роботи з причини високого ступеня збитковості. Окремо можна розглядати природозахисні заходи та соціальні фактори, з яких не всі піддаються економічній оцінці. Таким чином, на рівні економіки країни або галузі задача про продовження або припинення роботи шахти по економічних факторах є багатоваріантною, і вирішення її зводиться до відшукування оптимального (у сенсі обраного критерію) варіанта. Ця проблема може отримати трактування і з позицій диференціальної гірничої ренти. На діючому підприємстві диференціальна рента несе в собі відмінності не тільки в природних факторах, а й у соціально-технічних. При цьому сильно спотворюється природна цінність запасів вугілля під впливом всіх недоліків розвитку шахти, особливо, якщо експлуатація ділянки достатньо тривала. Цьому в значній мірі сприяла (і сприяє зараз) система дотацій, яка стимулює утриманський характер галузі.

У зв'язку з прагненням до беззбитковості доцільно навести дані щодо рівня виробничих витрат по підприємствах галузі. Середня собівартість вугілля на державних шахтах України у 2014 році склала 1513,3 грн/т, що майже в 2 рази вище встановленої державою вартості продажу на рівні 850 грн./т. Найбільш низька собівартість 1 т вугілля була на ДП ВК «Краснолиманська» – 708,7 грн, найбільш висока – на ДП «Первомайськвугілля» (Луганська область) –

4359,4 грн. У цілому по Україні середня собівартість однієї тонни видобутого вугілля у 2014 році оцінювалася у 1219,5 грн, тобто приватні шахти – більш ефективні. Через військовий конфлікт на сході України були зруйновані деякі виробничі активи, істотно пошкоджена інфраструктура. Частина шахт була зупинена через питання безпеки, ще частина припинила діяльність через припинення енергопостачання, що призвело до загрози затоплення підземними водами. Державні вугільні шахти залишаються занадто неефективними і сильно залежать від бюджетних субсидій [6; 7].

На рисунку 2 представлено кумуляту пропозицій енергетичного вугілля марки «Д» та «ДГ». Сьогодні обсяги видобутку такого палива сягають 12-13 млн т/рік, причому половина (8 млн т) припадає на рахунок Західного Донбасу.

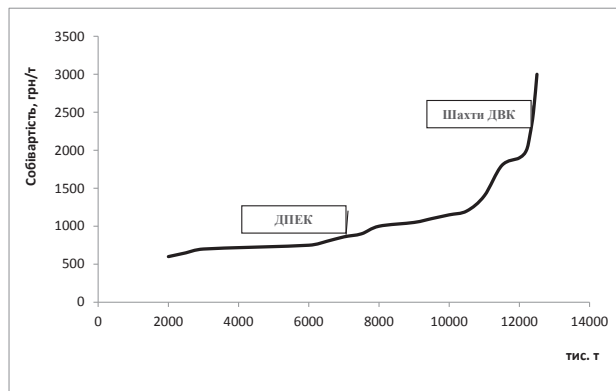

Рис. 2. Кумулята пропозицій енергетичного вугілля марки «Д» та «ДГ»

Кілька зауважень щодо визначення чинників, які формують ступень ризику при збереженні збиткових шахт. Мова йде про рівень коштів для підготовки перспективних ділянок шахтного поля. Природно, беззбитковість визначається або ціною, або рівнем виробничих витрат. Тому без відповідної допомоги приватного інвестора або держави шахти не зможуть подолати залежність від бюджетних коштів. Тут потрібен реальний погляд на запусковість технологічних схем більшості державних шахт. Становище виглядає тупиковим, але у цій ситуації не все однозначно.

Щоб стати по-справжньому рентабельною і мати можливості для розширеного відтворення, українській шахті потрібно мати перевищення доходу від реалізації продукції-проблема першорядна і часто просто не підйомна. Звичайно, високі виробничі навантаження, різноманітні інноваційні рішення не в змозі зрівняти шанси, дані від природи кращим шахтам Добропілля або Ровеньків, але вони дозволяють вести, принаймні, беззбитковий бізнес. Саме цього варто домагатися в українському вуглевидобутку, а не сподіватися на субсидії [8].

Певна частка традицій «утриманства» у вітчизняній вугільній промисловості почалась ще з радянських часів. У цьому можна переконатися, проаналізувавши методи планування навантаження на лаву. За правилами, варто здійснити перевірку виробничих можливостей по основних факторах і встановити параметр вибою по найбільш обмежуючому. Шахти, що функціонують у ринкових умовах, змушені вишукувати

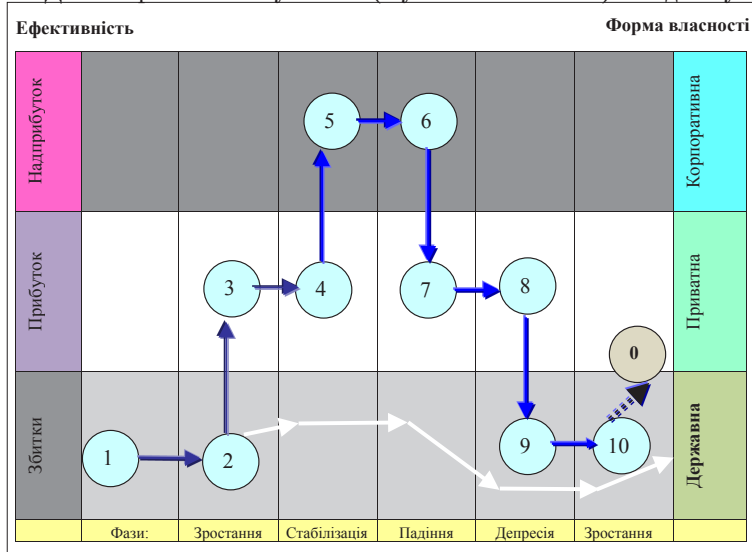

Рис. 1. Закономірність розвитку підприємств вугільної галузі при різних формах власності

можливості, щоб видобувати вугілля, а не шукати причини, щоб знижувати плани.

Найбільш прийнятний алгоритм підвищення виробничого потенціалу збиткової шахти України уявляється таким. На найбільш перспективній ділянці поля готується виймальна панель довжиною 1000 м. При потужності пласта 1,2 м і довжині лави 200 м запаси такої панелі складуть приблизно 300 тис. т, що при добовому навантаженні на лаву 1000 т забезпечать роботу шахти протягом року. Головна умова – забезпечення потокового видобутку вугілля сучасним комплексом з собівартістю приблизно 300 грн./т. Оскільки будь-яка зі старих збиткових шахт проектувалася на значно більше, ніж 300 тис. т/рік навантаження, решта технологічних ланок забезпечать даний рівень видобутку. Найбільш проблемна складова цього алгоритму – інвестиції: 50 млн грн – очисний комплекс і 100 млн грн – на підготовку панелі. Отримання цих коштів має бути під опікою держави у вигляді банківських кредитів, лізингу, так би мовити, під майбутній «урожай» – загалом, звичайна світова практика.

Ще один важливий аспект щодо можливості забезпечення беззбиткового режиму роботи державних шахт. Справа у тому, що навіть значні кошти не в змозі забезпечити приріст потужності, достатній для бездотаційності. На рисунку 3 наведено залежності приросту виробничого потенціалу деяких шахт у Красноармійському регіоні. Видно, що тільки одна шахта при вкладенні 300 млн грн здатна збільшити потужність на 400 тис. т [9; 10].

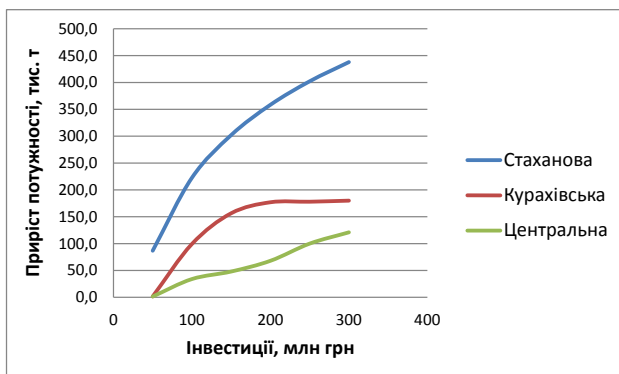

Рис. 3. Можливості приросту потужності збиткових шахт

Таким чином, варто зазначити, що перехід до беззбиткової роботи вугільних шахт є достатньо складним, однак доцільним шляхом відмови від бюджетних дотацій. Але без допомоги держави неможливі заходи стосовно захисту навколишнього середовища, диверсифікації вугільного виробництва та соціальної підтримки працівників, що вивільняються. Негативною стороною планів уряду є практично відсутні механізми впливу держави на управління процесами відтворення потужності шахт та рішенням екологічних та соціальних проблем. Незважаючи на це, постулюється можливість залучення приватних інвестицій у розвиток вугледобувних підприємств на принципах самоокупності.

Висновки:

1. Істотний вплив воєнних дій на стабільність роботи вугільних підприємств Донбасу спонукає до удосконалення методів планування процесів підтримки потужності шахт. Обмеженість державних коштів змушує відмовлятися від політики планової збитковості галузі, розширювати коло шахт, які

здатні істотно підвищити свій виробничий потенціал. Тому доцільно розглянути природні та матеріальні ресурси діючих шахт щодо забезпечення беззбитковості видобування, починаючи з очисного вибою.

2. У результаті статистичних випробувань визначається місце підприємства в кумулятивному наборі подібних шахт і деякі параметри, що визначають еластичність попиту за ціною, по доходу та ін. Тобто певний набір вхідних параметрів може періодично змінюватись під впливом структурних перетворень, як в ланках самої шахти, так і від впливу зовнішніх джерел. Наведені принципи дають можливість здійснювати процедуру оптимізації, результати якої необхідні менеджерам компаній і шахт для прийняття управлінських рішень. Не менш важлива й інша задача: системним чином проаналізувати і чітко усвідомити взаємозв'язки між усіма факторами, що враховуються при вирішенні практичного завдання інвестування окремих технологічних ланок, пропускні спроможності яких і визначають рівень надійності шахти.

3. Обґрунтування доцільності закриття шахти – одне із важливих завдань збереження економічного потенціалу конкретного регіону. Поряд з суттєвим структурним економічним ефектом, закриття шахт супроводжується вкрай несприятливими соціальними наслідками – втратою робочих місць. З іншого боку, необхідною складовою частиною комплексу заходів з диверсифікації виробництва є працевлаштування працівників на спеціально організовані для цього нові робочі місця. Велику їх частину доводиться створювати для випуску продукції, яка раніше була непрофільною для вугільного підприємства. У свою чергу, така диверсифікація виробництва сама по собі може бути високорентабельною і приносити додатковий економічний ефект.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

- Пивняк Г.Г. Воспроизводство шахтного фонда и инвестиционные процессы в угольной промышленности Украины / Г.Г. Пивняк, А.И. Амоша, Ю.П. Яценко и др. – К.: Наук. думка, 2004. – 331 с.
- Амоша О.І. Перспективи розвитку та реформування вітчизняної промисловості на фоні світових тенденцій / О.І. Амоша, А.І. Кабанов, Л.Л. Стариченко. Наукова доповідь. ІЕП НАН України. – Донецьк. – 2005. – 32 с.
- Драчук Ю.З. Оцінка ефективності інновацій у безпеці виробництва: [монографія] / Ю.З. Драчук; НАН України. Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2009. – 420 с.
- Трифонов О.В. Формування методичних основ управління витратами на збиткових вугільних шахтах / О.В. Трифонова // Економічний вісник НГУ. – № 1(29). – С. 22-26.
- Трифонов О.В. Проблемы инвестирования в угольную промышленность с учетом перспективы ее развития // О.В. Трифонова, И.И. Павленко. Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект. – Донецк: ДонНУ, 2008. – Часть II. – С. 525-528.
- Вугільна промисловість – етапи розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/>.
- Вугілля України: майбутнє [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.experts.in.ua>.
- Звягильский Е.Л. О необходимости широкой модернизации угольной промышленности Украины: науч. докл. / Е.Л. Звягильский, Ю.С. Залознова; НАН Украины, Ин-т экономики пром-сти. – Донецк, 2013. – 68 с.
- Салли В.И. Поддержание мощности угольных шахт при ограниченных возможностях нового строительства / В.И. Салли., В.И. Малов, В.И. Бычков. – М.: Недра, 1994. – 272 с.
- Амоша А.И. Системный анализ шахты как объекта инвестирования: монография / Амоша А.И., Ильшов М.А., Салли В.И. НАН Украины. Институт экономики промышленности. – Донецк, 2002. – 68 с.